

Тўраев Анвар Исмоилович
ассистент кафедры Истории
Бухарского Государственного Университета

БУХОРО ВОҲАСИ ЧОРВАДОРЛАРИНИНГ УРФ-ОДАТ ВА МАРОСИМЛАРИ ТРАДИЦИИ И ОБРЯДЫ ЖИВОТНОВОДОВ БУХАРСКОГО ОАЗИСА

Аннотация. Ушбу мақолада Бухоро воҳаси чорвадорларининг урф-одат ва маросимлари ёритилган.
Калит сўзлар: Мавароуннаҳр, Дашти кипчоқ, турклар, Амударё, Зарафшон, чорвачилик, Бухоро воҳаси.

Аннотация. В этой статье описываются в Бухарском оазисе сельскохозяйственные традиции и обряды.
Ключевые слова: Меварауннаҳр, Дашти кипчак, турки, Амударя, Зерафшан, животноводство, Бухарский оазис.

Annotation. This article is reflected in the Bukhara oasis of agricultural traditions and rituals.
Keywords: Mevaraunnar, Dashti Kipchak, Turks, Amudary, Zerafshan, cattle breeding, Bukhara oasis.

Ўзбеклар халқимиз қадим даврлардан чорвачилик билан шуғулланиб келган. Илгари кўчманчи бўлган қабилаларда Мавороуннаҳр турклари, дашти кипчоқдан келиб жойлашган кўчманчи ўзбеклар ярим ўтроқ ҳолда яшаб, хўжаликда чорвачилик билан шуғулланиб келганлар.

Чорвачиликни ривож топиши Бухоро воҳаси турмуш тарзида асосий бўғин бўлиб келган ва келмоқда. Бу хўжалик тури воҳада милоддан аввалги II-минг йилликнинг охирларида ва милоддан аввалги I-минг йиллик бошларида Зарафшон этаклари, хусусан, ҳозирги Олот, Қорақўл, Жондор ва Ромитон атрофларида чорвачилик ривож топиб, бу жойлар Бухоронинг қадимги чорвадор аҳолиси учун кенг яйловга, қулай масканга айланиб борган [1].

Чорвачилик тараққий этган қуйи Зарафшон ва Амударё воҳаси даштларида анъанавий чорвачилик юқори товарлилик характерида сақланиб қолинганлиги кузатилади. Бу минтақларда биринчидан, чорвачилик ва дехқончилик воҳалари қатъий чегарага эга бўлмаган. Икки хўжалик типининг бир-бирининг тўлдирishi натижасида у ёки бу тарзда чорвачилик хўжалигининг тараққиёти кузатилади. Иккинчидан,

икки хўжалик типининг ўзаро бир-бирини тўлдирishi икки томонлама ассимиляция жараёнларини стимуллаштириб, ўтроқ ва ярим ўтроқ аҳолининг хўжалигини фаоллаштирди.

Бухоро воҳаси аҳолиси (ўзбеклар, туркманлар, араблар) учун чорвачилик асосий ва сердаромад товар ҳисобланган. Айниқса, қўйчиликнинг ривожланиши орқали озиқ-овқат маҳсулотлари: гўшт, сут, харидоргир хомашёлар: жун ва чарм олинган. Қўйлардан олинадиган энг қимматли муҳим маҳсулот Қорақўл териси бўлган. Қорақўл териға жаҳон бозорида талаб катта бўлиб, буни яққол мисоли сифатида XIX асрда Бухоро амирлиги бозорларига 120 000 дона Қорақўл терилари сотиш учун чиқарилган бўлса, ташки бозорга 1907 йилдан 1910 йилгача 8862 бош қўй, жумладан, Россиянинг Осиё қисмига — 1673 бош ва Ғарб мамлакатларига 8888 бош қўй сотишга чиқарилган [2]. Шунингдек, бозорда сотиш учун кўпроқ қўй жуни, кигиз, гилам, ип, арқон каби чорвачилик маҳсулотлари ишлаб чиқарилган. Қорақўл Ўзбекистоннинг жанубий-шарқ томонидан Туркманистон билан чегарадош туман ҳисобланади. Аҳолиси азалдан чорвачилик, овчилик, кейинчалик, XIX асрдан дехқончилик билан кенгрок

шуғулланиб келган. Асосан Қоракўл тери етиштириш, жун махсулотларини ишлаб чиқариш, кулолчилик, темирчилик ва каштачилик хунарлари билан шуғулланиб келганлар [3]. Қоракўл қўйлари маҳаллий иқлим шароитларини тез-тез ўзгариб туришига чидамлилиги ва иссиқликка яйловларда ўт камчилигига бардош бера оладилар, чидаб бўлмайдиган оғир шароитларда ҳам ўз оғирликларини йўқотсаларда, улардан ҳамма вақт сифатли Қоракўл терилари олиб турилган. Воҳада айниқса, дехқонлар йирик шоҳли моллардан энг зарур иш кучи сифатида хўкизларга алоҳида эътибор бериб, парвариш қилганлар. Бу шоҳли моллар ишчи кучи сифатида қаралган. Кўп ҳолларда аҳоли тўй-маракаларда қўй гўшти истеъмол қилишган. Бухоро чорвадорлари қўйчилик, йирик шоҳли моллар билан бирга йилқичилик ва туячиликка ҳам алоҳида эътибор қаратиб, парвариш қилиб келганлар.

Қадимдан чўпонлар жониворларни қўлга ўргатиш ва хонақиллаштириш жараёни бошлагандан эътиборан чорвачилик билан боғлиқ маросимлар ва урф-одатларни ҳам кенг нишонлаб келишган. Шу билан бирга, инсон ва табиат, одамлар ва ҳайвонот олами ўртасидаги муносабатлар кишилик жамиятининг бир неча минг йиллик меҳнат фаолияти билан боғлиқ ҳаётий тажрибалар, маънавий қарашларида ўз аксини топган. Юқорида айтиб ўтганимиздек, чорвачилик қадимий машғулоти тури бўлиб, инсоният тарихининг илк даврларидан бошлаб, чорва билан боғлиқ эътиқодлар аҳоли турмуш тарзида муҳим аҳамият касб эътиб борган. Зардуштийлик динининг муқаддас китоби «Авесто»да ҳам чорвага, айниқса, от, қорамол ҳамда майда туёқли ҳайвонларга алоҳида эътибор бериш, парвариш қилиш, шу билан бирга, чорвадорларнинг иймонли бўлиши таъкидлаб ўтилади [4].

Чорвачиликка оид маросим ва урф-одатлар моҳияти ҳамда улардан қўзланган асосий мақсадлар бўлган, яъни маросим ва урф-одатларда чорвани кўпайтириш, уни турли касаликлар, ўлат, ёввойи йиртқич ҳайвонлар ҳамда ўғрилардан ҳимоя қилиш назарда тутилади. Чорвадорлар учун чорва ҳайвонлари соғлиги доим муҳим аҳамият касб этган. Чўпонлар чорвани ҳар хил

бало-қазолар, ёвуз кучлар, ёмон қўзлар, зиён-захмати ҳамда йиртқич ҳайвонлар хуружидан асраш мақсадида йилнинг маълум бир вақтида турли маросим ва урф-одатларни ўтказиб келганлар. Лозимки, ҳар бир туркум маросимлар ва урф-одатлар бир неча гуруҳларга бўлиб таснифланади. Чорвадорларда биринчи гуруҳга баҳорда чорвани ёзги яйловга ҳайдаб кетиш ва кузда ёзги яйловдан қишлоқ жойига қайтишларигача бўлган даврдан амалга ошириладиган маросимлар ва урф-одатлар; иккинчи гуруҳга эса, чорчани қишлоқ жойидан қайтиш жараёнидан тортиб то баҳорда ёзги яйловга кетиш пайтигача бўлган турли-туман маросимлар, урф-одатлар ҳамда ирим-сиримлар қиради [5].

Фольклоршунос олим Б. Саримсоқовнинг ёзишича, ўзбеклар ўз меҳнат фаолиятида икки хил тақвимлардан фойдаланганлар. Бу тақвимлар кишиларнинг чорвачилик ҳамда дехқончилик фаолиятининг ҳамалга кириши ва тугалланиши билан бошқарилган. Демак, ўзбекларда икки хил йил ҳисоби бўлиб, улар қуйидагича белгиланади: дехқон йили — 21 мартдан бошланса, чорва йили — 16 мартдан бошланган. Чўпон йилининг 16 мартдан бошланиши ҳам ерга ҳамал кириши ва ўт-ўланларнинг ўсиб чиқа бошлаши билан боғлиқ. Ана шу кундан бошлаб, чорвадорлар ёзги яйловга қўчиш ишларини бошлаб юборганлар [6]. Бухоро воҳаси чорвадорлари орасида ҳам айнан чўпон йили кириб келиши билан чорва қишлоқ жойларидан ёзги яйловларга олиб ўтилган. А. Ашировнинг таъкидлашича, қадимдан жамийки қавм-қабилалар орасида «зин задон» (отни эгарлаш), «камарбостан» одатига қатъий амал қилганлар. Масалан, чорвачилик билан шуғулланувчи қавмларда қизларга юнгдан ип йиғириш, чархда ишлаш, матолар тўқиш, либослар тикиш ўргатилган, ўғил болалар эса, мол боқиш, урчитиш ва туғдириш, туя отларни парваришлаш, уларни бошқара олиш, яйловларда подани ўтлатиш, чорвани йиртқич ҳайвонлар ва қароқчилардан ҳимоя қилиши шарт бўлган. Ана шундан сўнг, ўсмирларни «зин задон» имтиҳонидан ўтказганлар [7]. Натижада, балоғат ёшига етган рўзгор юритишни ўрганиб, уй бекаси ёки оила бўлиш, чўпон, от суриш, туя миниб юриш ҳуқуқини қўлга қиритган.

Adabiyot

1. Муҳаммаджонов А. Қадимги Бухоро. Т.: Фан. 1991. — Б-30.
2. Насыров Б. Қарақулеводство и совхозах Узбекистан. Т.: 1962. — С-9.
3. Камолов У. Қоракўлчиликнинг ривожлантириш резервлари. Т.: Фан 1968. — Б-4.
4. Исҳоқов М. «Авесто»да чорва ва чорвадорлар// Ўзбекистон худудида дехқончилик маданиятининг тарихий илдила-ри ва замонавий жараёнлар. Т.: Фан 2006. — Б-45.
5. Аширов А. Ўзбек халқининг қадимги эътиқод ва маросимлари. Т.: Фан 2007. — Б-147.
6. Саримсоқов Б. Ўзбек маросим фольклори. Т.: Фан 1986. — 40–41-бетлар.
7. Аширов А. «Авесто»дан мерос маросимлари. Т.: Фан. 2001. — Б-6.